
ÚVOD

K LITERATUŘE
PŘEDMĚTU A
K PRAMENŮM

Č

esko-slovensko-slovanské kulturní, literární a politické styky a vztahy zaujímají stále jedno z předních míst ve vědecké činnosti československých slavistů a balkanistů. Zatím jsou nejdůkladněji zpracovány otázky česko-slovensko-ruských a česko-slovensko-sovětských vztahů. Československo-bulharským vztahům bylo věnováno rovněž několik prací,¹ v nichž se o problematice česko-makedonských a makedonsko-českých vztahů mluví jen velmi okrajově v souvislosti s některými literárně historickými nebo historickými otázkami, nebo v takových případech, kdy jde o jevy pomezí, patřící jak do česko-bulharských, tak i česko-makedonských vztahů.

Pod pojmem Makedonie, makedonština, makedonská literatura apod. rozumím právě pouze to, co samé pojmy vyjadřují: geografické území, obyvatelstvo, jazyk, dějiny atd., bez ohledu na to, jak dějiny, jazyk, literatura tohoto obyvatelstva vlivem různých okolností politického, hospodářského a kulturního charakteru byly nazývány jeho sousedy nebo jinými národy či jednotlivci. Pokud v práci mluvím tedy o Makedonii, mám na mysli její geografické a etnické hranice, které existovaly před jejím rozdělením po II. balkánské válce v roce 1913.

Když jsem přistupoval ke zpracování česko-makedonských literárních a kulturně politických vztahů, uvědomoval jsem si, že jejich studium vyžaduje hlubokých znalostí mnohých balkánských i evropských historických a jiných souvislostí. Aktuálnost tématu mne však přimělo k tomu, abych se pokusil podat první ucelenější přehled těchto vztahů v několika kapitolách předkládané práce. Úkol to byl o to těžší, že žádné dílčí práce k uvedené problematice neexistují, třebaže česko-makedonské vztahy začínají vlastně příchodem Cyrila a Metoděje na Moravu. Pokud takové práce existují, zabývají se většinou otázkami česko-bulharskými nebo česko-jihoslovanskými.

V I. kapitole, v níž pojednávám o počátcích poznávání Makedonie v českých zemích, jsem se mohl opřít především o práce Věnceslavy Bechyňové,² pojednávající mimo jiné o Dobrovského a Šafaříkových názorech na bulharštinu a bulharskou literaturu, dále o práce J. Kurze, rozebírající Šafaříkovy práce se staroslověnskou a církevněslovanskou tematikou.³ V pracích V. Bechyňové jsem přihlédl hlavně k pramenům, z nichž Dobrovský a Šafařík čerpali materiál o novobulharštině a bulharské literatuře. Některé z nich totiž dnes patří především nebo také do dějin makedonského jazyka a literatury. Zmiňuji se zde jen o nejdůležitější literatuře a pramenech práce. Podrobnější literaturu lze najít v odkazech k jednotlivým kapitolám.

¹ Z d. Urban, *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*, Praha 1957; J. Vlček, *Z dějin slovensko-bulharských vztahů do oslobodění Bulharska*, Martin 1959; sborník *Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí*, NČSAV, Praha 1963 aj.

² V. Bechyňová, *Josef Dobrovský a česká bulharistika. Počátky poznávání Bulharska a bulharského jazyka u nás*, Rozpravy ČSAV, roč. 73, seš. 11, Praha 1963; t á ž, *Novobulharská literatura v díle P. J. Šafaříka*, sb. Franku Wollmanovi k sedmdesátinám, Praha 1958, str. 182–198; t á ž, *Popis písemností bulharských P. J. Šafaříka*, *Slavia* 30, 1961, str. 282–311.

³ J. Kurz, *Cyriometodějské a církevněslovanské práce P. J. Šafaříka*, *Acta Universitatis Carolinae, Slavica Pragensis* III, Praha 1961, str. 7–20; t ý ž, *Cyriometodějské a církevněslovanské problémy v díle P. J. Šafaříka*, *Slavia* 30, 1961, str. 345–383 aj.

Pavel Josef Šafařík je nejnovější slavistickou vědou pokládán za znalce nejen bulharštiny, ale i makedonštiny. Důležitými prameny k poznání Šafaříkových názorů na makedonské Slovany, jejich jazyk, dějiny a literaturu mi byly jednak jeho dílo, jednak existující literatura k němu, zvláště pak korespondence s J. Kollárem, Fr. Palackým a M. Hamuljakem.⁴ Některé prameny, z nichž Šafařík čerpal látku ke svým pracím o dějinách, literatuře a jazyku jižních Slovanů, především Bulharů, pojednávaly také o dějinách, jazyce a literatuře Slovanů makedonských. Ostatně Šafařík chápal pod pojmem Bulhar jak Slovany bulharské, tak i makedonské, na rozdíl od Řeků, Rumunů, Osmanů aj. Při sledování Šafaříkova vztahu k Makedonii mi rovněž posloužila práce K. Jirečka, P. J. Šafařík mezi *Jihoslovany* (Praha 1895).

O ohlasu Šafaříkova díla v Bulharsku již existují některé práce.⁵ Nově se však pokouším pojmut kritické stanovisko některých bulharských obrozeneckých činitelů v souvislosti s naším tematem a sleduji rovněž ohlas a hodnocení Šafaříkova díla makedonskými obrozenci.

V rámci tematu kapitoly pak věnuji rovněž pozornost rozboru Chocho-louškových romantických povídek s makedonskou tematikou.

Druhá kapitola je věnována analýze prvních překladů RKZ do makedonských nářečí a vztahu jejich překladatelů k Čechám. Tyto překlady, jež vznikly na přechodu 40. a 50. let a počátkem let šedesátých minulého století, jsou dosud mylně interpretovány jako bulharské, aniž se dostatečně přihlíží k jazyku překladatelů K. D. Petkoviče a R. Žinzifova. Podrobnou analýzou jejich postupů, přístupu k domněle staročeským slovesným skladbám, volby metra, verše a veršové techniky i uměleckých kvalit jsem ukázal na slabé i silné stránky jejich překladů. Všímám si rovněž vztahu obou překladatelů k Čechám, k českým dějinám a kultuře i vzájemných vztahů mezi nimi a Šafaříkem, Hankou a jinými českými obrozenci.

Pronikání a recepci makedonské lidové slovesnosti v Čechách jsem věnoval třetí kapitole. V 19. století byla tato slovesnost chápána jako bulharská, třebaže pocházela z Makedonie. Existující práce, které pojednávají o českých překladech ze sborníku *Balgarski narodni pesni* bratří Miladinovových, ji také tak interpretují.⁶ Dosud však byly opomíjeny názory některých překladatelů a folkloristů, např. Vasila D. Stojanova, Jana Dunovského, Josefa Holečka aj. Bylo nutné vrhnout nové světlo na celou tuto problematiku a podívat se na recepci makedonské lidové slovesné tvorby v Čechách na základě širších aspektů a souvislostí.

Rovněž stopuji Verkovičovy prameny vzniku literární mystifikace Veda Slovanů. Ukazují tu hlavně na spojitost s P. J. Šafaříkem, s Hanko-

⁴ *Dopisy P. J. Šafaříka Janu Kollárovi*, ČCM roč. 47, 1873, str. 119–147, 382–407, roč. 48, 1874, str. 54–90, 279–399, 414–426, roč. 49, 1875, str. 134–152; *Korespondence P. J. Šafaříka s Fr. Palackým*, k vydání připravily V. Bechyňová a Zoe Hauptová, Praha 1961; *Listy Pavla Joz. Šafaříka Martinu Hamuljakovi*, vydal Aug. Maťovčík, Bratislava 1965.

⁵ E. Georgiev, *Balgari i čechi v epochata na tjachnoto väzrazdane*, Godišnik na Sofijskija universitet, istoriko-filol. fakultet, tom 42. Sofie 1945; týž, *Rozšíření a vliv české literatury v Bulharsku v době bulharského národního obrození*, in: Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí, Praha 1963 aj.

⁶ B. J o c o v, *Bratja Miladinovi v Cechija*, Godišnik na Sofijskija universitet, kn. 30, 17, Sofie 1934, 1–81; J. P á t a, *Českite prevodi na balgarskite narodni pesni iz sbornika na bratja Miladinovi ot Jan Gebauer*, Spisanie na BAN, kn. LXX, Sofie 1945, str. 95–109; K. M á r a, *Gebauerovy „Ukázky z národního básnictví bulharského“*, AUC, Slavica Pragensia II, Praha 1960, 111–127.

vými rukopisnými padělkami a zvláště pak na úlohu dr. Janka Šafaříka. Vztahy Stefana Verkoviče a Janka Šafaříka osvětlují na základě nedávno vydané vzájemné korespondence.⁷ Zájem J. Šafaříka o Makedonii, její etnograficko-geografický a historicko-archeologický popis a její lidovou slovesnost byly dosud zcela opomíjeny. V této souvislosti jsem pojednal i o dalších zastáncích a odpůrcích Verkovičovy Vedy Slovanů.

Jocovova jinak materiálově bohatá studie o Miladinovových v Čechách sleduje osudy jejich písní do 80. let. Tím však nekončí miladinovská tradice ani další pronikání makedonské lidové slovesnosti do Čech. Soustředil jsem se proto na další výzkum neprobádaného období její recepce od 80. let do vydání Kubova *Slovanstva ve svých zpěvech*. Objevil jsem nové materiály o vztahu významného českého geografa, etnografa, historika a literárního historika Emanuela Faita k makedonské lidové tvorbě. Rozboru jeho překladatelské a popularizační činnosti je věnováno ve třetí kapitole značné místo. Jestliže do 80. let se zájem soustřeďoval na lidovou píseň, pak Fait byl první, kdo obrátil pozornost také na prozaické texty ve sborníku Miladinovových. Všestranný Faitův zájem o Makedonii se však neomezil jen na překlady ze sborníku Miladinovových, nýbrž i ze sběratelského díla Marka Cepenkov a Eftima Sprostranova.

Faitově činnosti, spojené s jeho pracemi o dějinách, školství, zeměpisu, demografii i hospodářských a jiných otázkách je věnována samostatně IV. kapitola. Fait zatím zůstal české i makedonské odborné veřejnosti neznám, třebaže za svého života patřil k významným vědeckým osobnostem. Pokouším se v této kapitole ukázat na práce, z nichž Fait čerpal, rozebírám jeho dílo a hodnotím jeho přínos pro poznání Makedonie v českých zemích. Při zpracování této kapitoly jsem použil také některých jeho úvah a jiných prací z pozůstalosti, jež je uložena v Literárním archivu Národního muzea v Praze.

Východní otázkou se zabývala evropská diplomacie více než dvě stě let. Přitom makedonská otázka byla od druhé poloviny 19. století její nedílnou součástí. V poslední kapitole (kap. V.) sleduji vztah české veřejnosti a vědy k makedonské problematice do roku 1913. Pramenem mi byla hlavně samostatná excerpce českého denního a periodického tisku — Akademie, Besedy lidu, Bydžovské listy, Čas, Česká demokracie, Česká politika, České slovo, Moravská orlice, Národní listy, Naše doba, Našinec, Nový lid, Osvěta, Právo lidu, Radikální listy, Rovnost, Rozhledy, Slovanský přehled, Slovanský sborník, Světozor aj. a materiály ze Státního ústředního archivu v Praze i Krajského archivu v Brně. Seznam uvádím na konci práce.⁸ Zatím výzkum ukázal, že makedonská problematika proniká do Čech intenzivněji teprve po osvobození Bulharska. V osmdesátých letech a později pak česká věda a publicistika se začala podrobněji zabývat spory sousedních zemí o Makedonii. Postupná diferenciací názorů, vyjadřovaných v českém den-

⁷ M. Arnaudov, *Verkovič i „Veda Slovena“*, BAN, Sofie 1968.

⁸ Jsou to spisy presidia c. k. místodržitelství (PM), uložené ve Státním ústředním archivu v Praze, z let 1902–1904: PM 8/4, 12/14, 7/871/1902, PM 8/1/190-5/1903, 382/13679/1903, PM 8/1/188, 3457/1903, PM 8/1/88, 4429/1903, PM 8/1/88/6960/697/5953/1903, PM 15/3/2817/1903, PMVR 15/3, 4289/1903, PM 8/1/88, 9594/1903, PMVR 15/3, 4307/1903, PM 8/1/88, 11682/1903, PM 8/1/88, 14233/1903, PM 8/1/88, 20878/1903, PMVR 15/3, 6209, 6478, 6638/1903, PP, V 6153/1903, PP, V 60/48, 57, PM 8/1/88, 20878/1093, PM 8/1/8/1904, a z Krajského archivu v Brně MP-fasc. 1104/1913.

ním a periodickém tisku přispívala k lepšímu, hlubšímu a objektivnějšímu chápání otázky, komu patří Makedonie a ukazovala, či zájmy se zde střetávají. Česká historická věda zaujala stanovisko také k řadě tendenčních prací řeckých, srbských, bulharských i jiných autorů, zabývajících se různými aspekty makedonské otázky. Vyznat se v té spleti tendenčních důkazů a protiargumentů nebylo snadné ani tenkrát, ani dnes. V práci jsem se zaměřil na sledování vztahu české veřejnosti i oficiální politiky rakouské vlády a představitelů jednotlivých českých politických stran.

Zájem české veřejnosti o Makedonii i makedonskou problematiku zesílil zvláště od vzniku makedonské revoluční organizace. Snažím se ukázat na projevy českého slovanofilství, na sympatie, jaké choval český lid k porobeným makedonským Slovanům i na to, jak se v Čechách chápala nutnost a nezbytnost povstání makedonského lidu.

Rakousko-uherská politika vůči Makedonii, jak ukazují v práci, směřovala k dobytí pozic, aby mohla proniknout ke Středomoří. Zvláštní úlohu v tom hráli rakouští diplomatictí zástupci v Makedonii. Politikové českých politických stran tím, že kritizovali vztah Rakousko-Uherska k Makedonii a k Balkánu vůbec, snažili se o upevnění vlastních pozic i pozic svých stran. Platí to o Karlu Kramářovi a zvláště o Václavu Klobáčkovi. Klobáčkovu vztahu k Makedonii a jeho hodnocení makedonských událostí věnujeme v práci značné místo, neboť je nesporné, že jeho svědectví objektivně pomáhala podrobněji a šířeji informovat českou veřejnost se skutečným stavem věcí v Makedonii. V této kapitole pojednávám také o úloze Rakousko-Uherska a Ruska, kterou sehrály v době navrhovaných reforem pro Makedonii.

Část kapitoly analyzuje poměr české veřejnosti k Makedonii v období od Ilindenského povstání roku 1903 do balkánských válek. Pozornost věnuji rovněž evropskému, českému a balkánskému socialistickému hnutí a jeho vztahu k událostem na Balkáně v prvním desetiletí 20. století; všímám si tu některých návrhů na federalizaci nebo konfederaci Balkánu.

O ohlasu balkánských válek v českých zemích už existují některé solidní práce, o něž jsem se mohl opřít.⁹ Pokusil jsem se přinést některé nové pohledy. Z poněkud jiného zorného úhlu též sleduji podrobněji ohlas zvláště první balkánské války v české umělecké literatuře.

⁹ D. Šlaisová, *Ohlas první války balkánské 1912–1913 v českém prostředí*, Slovanské historické studie I, Praha 1955; M. Paulová, *Balkánské války 1912–1913 a český lid*, Rozpravy ČSAV, Praha 1963; tam také literatura.